

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дсн Петранка Филева, пенсионер

Относно дисертационен труд на тема „Аудитория и журналистика. Социални и комуникационни промени в поведението на аудиторията и видовете журналистика”

Представен от доц. д-р Мария Попова за придобиване на образователната и научна степен „доктор на науките“ в научна област 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Медии и комуникации – Теория на журналистиката и медиите.)

Представяне на докторанта

Доц. д-р Мария Попова завършва магистратура по журналистика във Факултета по журналистика и масова комуникация на СУ „Св. Климент Охридски“. Получава през 2004 г. образователната и научна степен Доктор по социология с дисертация на тема „Виртуалният човек–социално-комуникационни особености“ (2005). През 2013 година заема академичната длъжност Доцент по обществени комуникации и информационни науки във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет. Преподава дисциплините „Теория на журналистиката и медиите“, „Теория на медиите“ и „Арт журналистика“, „Изкуство и медии“.

Автор е на книгите „Въведение в журналистическата теория“ (2021), „Виртуалният човек. Социално – комуникационни особености на интернет потребителя“ (2021), „Медийният човек“ (2019), „Теоретични аспекти на медиите“ (2014), „Журналистическата теория“ (2012), „Виртуалният човек“ (2005, 2012). Съавтор и редактор на книги като „Медиите в Европа“ (2012), „Думите на медийния преход“ (2010), „Дигиталните медии“ (2012), „Реформи и социална промяна“ (2016). Автор на множество статии, студии и публикации в областта на теорията на журналистиката и медиите. Посочва 29 цитирания или рецензии в нерелевантни списания с научно рецензиране.

Ръководи магистърската програма „Лайфстайл журналистика“. Избрана за ръководител на катедра „История и теория на журналистиката“, ФЖМК, Член на Съюза на българските журналисти и на редколегията на научното онлайн списание „Медиите на 21 век“ (Newmedia21.eu).

Оценка на качествата на дисертационния текст

Представен е сериозен дисертационен труд в обем от 465 страници и съдържа: увод, пет глави, заключение, библиография и приложение. Библиографията включва общо 363 източника, от които 209 на кирилица и 154 на латиница.

В дисертационния труд се представя връзката между промените в поведението на аудиторията и някои по-нови форми в журналистиката, развиващи се като отворени и взаимно влияещи си подсистеми. Факторите на влияние в ясно изразените двупосочни междусистемни връзки се търсят в една и съща плоскост – на технологичните и социални промени. Богатият теоретичен обзор, съпроводен с обобщения и анализ, съдържа много нова информация и достатъчно научни приноси в областта на журналистическата теория и комуникационната наука.

Доказани са три ясно формулирани хипотези, отнасящи се до наблюдаваните социални и комуникационни промени в поведението на аудиторията и в моделите на журналистическото производство. Промените в поведението на потребителите влияе върху функциите на журналистиката – например властовата ѝ функция се поделя или развива; обективното или неутрално отразяване на събитията се влияе от емоционалното възприемане от страна на аудиторията, наложено в голяма степен в социалните медии. Съучастието на активната аудитория е предпоставка за адаптиране на медиите и на журналистиката към променената среда. В резултат на новата активна позиция на реципиента настъпват промени в журналистиката.

В дисертацията са използвани разнообразни теоретични методи. Анализира се богата по обхват научна литература. С цел емпирична проверка на изведените научни хипотези, в дисертацията са описани и анализирани три собствени представителни социологически изследвания, които целят наблюдение на активността на българската медийна аудитория и нейното участие в процеса на медийното производство. С помощта на дълбочинно интервю с трима водещи български журналисти е потвърдено, че активизираният диалог с потребителите позволява в медиите да се популяризират много повече мнения и позиции по отразяваните теми и проблеми.

Структурата на дисертационния труд е логична и помага за постъпателно доказване на предложените хипотези. *Първа глава* на дисертацията е посветена на медийната аудитория, дефинирана със смесващи се характеристики на просуматор, бивша аудитория, овластен потребител. Във *втора глава* на дисертацията е обърнато внимание на завръщане на гражданина в медийното поле, не само през социалните мрежи, но и благодарение на журналистиката като подсистема. В *трета глава* на дисертацията аргументирано, с примери,

са очертани потребителските роли, през които се проявява журналистиката на участието. *Четвърта глава* очертава основните характеристики както на мултимедийната, така и на мрежовата журналистика, включително са коментирани промени в поведението на журналистите, участието им в журналистическите редакции, средствата за разпространение на медийната информация. В *пета глава* на дисертацията се изследват процесите на медиатизация на емоциите, доколкото засилената емоционална изява в медиите е отговор на умората на аудиторията от преобладаващо негативното съдържание.

На преден план излиза медийният и виртуален човек, предмет на изследване от авторката в поредица нейни разработки. Той е в състояние на непрекъсната включеност в диалогична комуникация при разместващи се пластове на влияние и на власт, често въввлечен в машинно генерирана среда, а от гледна точка на самите медии по-скоро включен в пазарни отношения. Новата му проява е като съучастник в медийното производство, като просуматор, роден в социалните мрежи и в мрежовото общество, с потенциал да участва в основаната на знание икономика, да твори и да споделя в личното и в професионалното поле.

Логично следва профилирането на виртуалния човек в изявите му като гражданин, познато от векове, илюстрирано от авторката с множество исторически примери, където по-скоро издателите са проактивният участник в комуникационния канал. В условията на интернет, след етап на професионално затворена журналистика, тази активна проява на гражданите се захранва от култура на участието в мултимедийна среда и от постепенно отваряне на редакциите към ресурса на свидетели и експерти, към блогове и социални мрежи.

Проявява се овластеният потребител, очарован от наличието на интернет и от наложилия се там модел на подаръка, където самият той участва както като консуматор, така и като просуматор. На този фон авторката представя новите видове журналистика, стъпващи върху участието и диалога, върху променената структура на медийния разказ или повлияната от реципиентите и техните разкази в социалните мрежи по-голяма емоционална натовареност и донякъде отказ от неутралното и чисто обективното.

Актуалността на дисертационния труд се определя от избора да се наблюдават динамичните технологични промени и произтичащите от това разнопосочни социални трансформации в съвременните медийни системи. **Значимостта** по мое мнение се състои в анализа на случващите се в тази среда промени в съвременната журналистика, породени от активността на аудиторията, от развиващата се култура на участието.

Дисертационният труд впечатлява със задълбоченост и изчерпателност на проучването

на теоретичните източници. Наблюдава се **надграждане** на повече или по-малко известни теоретични постановки, съпоставяне и групиране според съвпадащи твърдения.

Първи пример може да е наблюдението на поведението на аудиторията и връзките ѝ с медиите. Позовавайки се на разсъжденията на Дейвис Маккуейл за пасивната аудитория, която е по-скоро сбор от индивиди без връзки помежду им, авторката оценява настъпилите в новата технологична среда промени и заключава, че „с утвърждаването на новите медии се появяват нови форми на поведение на една вече изцяло активна аудитория, включващи интерактивност, мултимедийност, персонализация и флуидност на съдържанието“/с.30/. Медийният човек е включен в медийното потребление, но трудно може да бъде подреден в ясно дефиниран сегмент. Той е в процес на научаване как да използва разнообразните медии, а медиите и журналистите се учат съответно да приемат и евентуално да ръководят неговото активно присъствие /с. 38/.

Втори пример е извеждането на оценки за косвените резултати от свободата на активната аудитория да прави своя медийен избор в условията на интернет и онлайн общуването. През теорията за активната аудитория на Джон Фиск, свободна да възприема, интерпретира и отхвърля предложеното в медийното поле, след това с интерпретациите на Буркарт в схемата употреба-удовлетворение колко трудно е да се определи медийният избор на активния потребител, авторката стига до оценка и критика на естеството на безплатната размяна, водеща до превръщане на потребителя в пряк обект на медийна продажба.

Подобен подход на умело интерпретиране на утвърдени теории в областта на медийната икономика и медийния маркетинг позволява на авторката да защити разглеждането на членовете на активната аудитория като потребител и просуматор, способен да взема решения, да участва в постепенни промени на властови позиции в отношенията с медиите. Уместен е обаче и изводът, че в променящите се властови позиции се намесват големите медийни и технологични компании, действащи в глобален мащаб, в условия на заличавани традиционни общностни връзки.

Авторката успешно използва изводи и тези на по-нови, по-малко познати или по-малко утвърдени автори, за да обогати анализа си с термини като бивша аудитория или за да представи пълноценно медийния разказ, създаван от активната онлайн аудитория като „силно фрагментаризиран, множествен като среда на тълкуване, многогласен като населяващи го фигури, често стихийен и ситуационен като способ за оценка“.

На фона на признати и доразвити от авторката наблюдения, че властта над медиите и чрез медиите се трансформира във власт на потребителите чрез медийните платформи и

мрежи, е поставен въпросът в какво се превръща журналистиката, има ли все още нужда от нея. Отговорът накратко е, че журналистиката по своята същност остава същата, но условията, при които се практикува, са променени и се осъществява адаптация по линията на поява на нови варианти на журналистиката и на нови социални роли на съвременните журналисти.

И накрая, може би най-значимата новост по отношение на изследваната в дисертационния труд област, са представените от авторката три групи нов тип журналистика, получили специфични названия в научната литература. Първата група може да бъде прочетена като журналистика, реагираща на промените в поведението на аудиторията. Тук са гражданската журналистика, журналистика на участието или съ-участието. Втората група се оформя включително заради промени в производствения процес и дистрибуционния канал, тук са мултимедийната и мрежова журналистика. Третата група аз лично прочитам повече като журналистика с претенции за влияние върху процесите на трансформация и модернизиране на обществото – конструктивна журналистика и журналистика на решенията – повлияна наред с други фактори от емоционалната натовареност на интернет средата.

Тези теми са разработени в три отделни глави с богат набор от изказвания и позовавания, собствен анализ и изводи. Основните хипотези са доказани, включително със собствени емпирични проучвания. По-специално бих обърнала внимание на задълбочения теоретичен обзор и анализ при представянето на характеристиките на гражданската журналистика, която през култура на участието обогатява или възстановява ролята на журналистиката и медиите в общественото развитие.

Приноси на дисертационното изследване

За първи път така всеобхватно и задълбочено се изследва процесът на адаптиране на съвременната журналистика към промените в обкръжението – породени както от динамичните технологични промени, така и от разнопосочни социални трансформации. Очертана е промяна в мисия и цели на съвременната журналистика, в характера и ролите на участниците в създаването на медийно съдържание, следваща промените в поведението и очакванията на аудиторията, промените в информационните канали, засилено присъствие на гражданска активност в определянето на дневния ред на обществото.

Изграждането на профила на аудиторията и по-скоро на активния участник в комуникационния процес е един от по-общите приноси на този дисертационен труд.

Тенденциите са познати, но в случая са теоретично добре обосновани с допълващи се тези, сравнения и изводи. И по-важното, изводите категорично водят към анализа на промените в журналистиката.

Като конкретен теоретичен принос бих потвърдила добре защитената теза, че културата на участие е приета като продукт на медийната конвергенция, на достъпността и разнообразието на медийните канали, особено в интернет, но и като средство креативността на потребителите да спомага за създаването на съдържание, свободно продавано на всички заинтересовани организации в рамките на афективната икономика. Така е предпоставена и появата на нови журналистически варианти, които са всъщност основен предмет на анализ в дисертационния труд и могат да бъдат определени заради съчетание, анализ и обхват като новост в съответната научна област и изследователски принос.

Приносен характер имат изводите при анализа на характеристиките на гражданската журналистика и при анализа на ролята в журналистиката на участието. Подробно са описани изключително разнообразните формати на журналистиката на участието, както и някои модерни и интересни варианти на потребителско съучастие. Очертани са основните характеристики на мрежовата журналистика и мултимедийните подходи. С цел оценка на емоционалната интерпретация в съвременното новинарско съдържание са описани механизмите за образуване както на добрите, така и на лошите новини.

С емпиричните проучвания в дисертационния труд са предложени полезни за практиката у нас критични оценки и идеи за равнището на използване на журналистиката на участието и съучастието при посочване на реалните проблеми на обществото. Важен е изводът, че съществуващите граждански и алтернативни медии, които са достатъчно независими, за да регистрират актуален модел на съдържание с по-слаба степен на пазарна ориентация, имат по-ограничено влияние върху публичния дневен ред.

Бележки и препоръки

Мога да препоръчам резултатите от представянето и анализирането на новите видове журналистика да бъдат по подходящ начин схематизирани – може би с фокус върху близост или отдалеченост от потребителите и тяхното участие или съ-участие и представено в таблица с разкриване на близост или разлики между цитираните автори. Считам, че подобна добавка ще онагледя един от основните приноси на този дисертационен труд, ще помогне за открояване на собствените оценки за значимостта на промените в съвременната медийна система.

В раздела за просуматора бих препоръчала разсъжденията за историческата връзка между технологичните промени в комуникацията и политическата обществена среда да се поставят допълнително в теоретичната рамка на научния клон медийна политикономия.

Въпроси

Може ли според авторката медийната теория за развитието да намери приложение в българската медийна среда. Може ли медийната теория в развитие на Максвел да помогне при формулиране на тази роля.

Оценка на автореферата

Приемам представения автореферат, който отразява вярно и пълно съдържанието на дисертационния труд и дава точна представа за целта, задачите, етапите, резултатите на проведеното изследване. Приемам самооценката на авторката за приносите на дисертационния труд.

Публикации и участия в научни форуми

По темата на дисертацията са публикувани 12 статии и студии, които покриват голяма част от темите в дисертационния труд. В третото преработено издание на монографията „Виртуалният човек. Социално – комуникационни особености на интернет потребителя“, са добавени актуални характеристики на социалните, комуникационни и медийни прояви на доминиращата в момента медийна аудитория. Темите се откриват и в рецензираните от Мария Попова 10 книги, както и в участията ѝ с доклади в научни форуми.

Заключение

Като имам предвид всичко изложено дотук, убедено препоръчвам на уважаемите членове на научното жури на доц. д-р Мария Попова да бъде присъдена научната степен „доктор на науките“ по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Медии и комуникации – Теория на журналистиката и медиите.)

Дата: 29 юни 2022 г.

Рецензент: проф. дсн Петранка Филева